

О.В. Куриленко
(м. Київ)

УКРАЇНСЬКА МОДЕРНА НАЦІЯ У СУСПІЛЬНО – ПОЛІТИЧНІЙ ОЦІНЦІ М.ДРАГОМАНОВА ТА І.ФРАНКА

Сучасне українське суспільство постало перед викликами XXI ст. й має на них адекватно реагувати. Україна, яка здобула незалежність і розбудовує свою державність в умовах глобалізації, повинна виробити відповідну національно-політичну модель свого розвитку.

Глобалізація, трансформуючи цінності та традиційні інститути, змінює головні форми ідентичності, що склались у попередню добу індустріальної модернізації¹.

Саме XIX ст. було тим сторіччям, яке відзначене виникненням двох динамічних суспільних сил: індустріалізму й демократії². З приходом першого в Україну відбувся імпорт нових ідей, нових слів: нігілізм, матеріалізм, асиміляція, лібералізм, анти-семітизм, соціалізм, націоналізм³.

XIX ст. позначене фундаментальними зрушеннями в етнополітичних процесах на українських землях. У той час відбувається становлення та консолідація української нації – вищої форми розвитку етносу.

Необхідною умовою повноцінності цього процесу вважається спільність території, мови, економіки, культури, національної свідомості. Саме перший компонент і був відсутнім з огляду на те, що кордон по р. Збруч розділив українську спільноту на дві частини з усіма впливаючими з цього наслідками. На підросійській Україні, як відзначає О.Реєнт, значно повільніше відбувалося відторгнення віджилих форм господарювання, поширення національних ідей та політичної культури⁴. На українських землях, що перебували під контролем офіційного Відня, в силу існуючих тут політичних і соціально-економічних обставин виникли передумови для більш інтенсивної інтеграції українства у політичне життя держави, зростання національної свідомості. Специфічні риси мав процес самоідентифікації українського населення в обох імперіях⁵. Тож до певної міри має рацію Павло Магочий, який диференціює за глибиною та хронологією явища на українських землях у складі двох імперій. Можливо, як зазначає Реєнт, його твердження, що підавстрійські українці "відіграли важливу, а то й вирішальну роль у вирішенні напрямку українського національного відродження", виглядає дещо категоричним⁶. Але об'єктивні реалії були такими, що саме Галичина – цей "український П'ємонт" – щоразу, коли в історії українського народу відбувалися доленосні події, засвідчувала не лише готовність заявити власну волю, а й робила це. І.Лисяк-Рудницький у цьому питанні займає іншу позицію. Він фокусує увагу якраз на співпраці наддніпрянців і галичан у піднесенні національної свідомості: "Галицький ґрунт був радше яловий. Ідеї, що служили натхненням для українського відродження в Галичині, майже без винятку надходили з Наддніпрянщини"⁷.

Тому актуальними є оцінки двох учених з різних боків Дніпра – М.Драгоманова та І.Франка – модерної української нації XIX ст.

Наукова новизна даного дослідження полягає в спробі проаналізувати двома мислителями української нації у модерну добу.

Феномен останньої був предметом багатьох досліджень в українській історіографії. Значний внесок у вивчення процесу становлення і формування української самоідентичності зробили М.Грушевський, І.Лисяк-Рудницький, Р.Шпорлюк, Б.Кравченко, Я.Грицак, О.Субтельний, А.Катренко, В.Сарбей, О.Реєнт, Я.Ісаєвич, Г.Касьянов, П.Магочий, Н.Шип й ін.

Проблемі розвитку української нації за умов бездержавності приділено значну увагу у публіцистичній спадщині М.Драгоманова та І.Франка.

Українці багато втратили, на думку першого, через те, що у ті часи, коли більша частина інших народів в Європі формували свої держави, їм не довелося того зробити. Як там не є, зазначав мислитель, а своя держава, чи по волі, чи по неволі зложена, була і досі ще є для людей спілкою задля оборони себе од чужих та впорядкування своїх справ на власній землі за своєю волею⁸.

Бездержавність української нації обумовила й те, що соціотворчі функції, які виконувала держава в європейських історичних народів, не були виконані в Україні. Одним із наслідків цього є неповна соціальна структура українського соціуму. М.Драгоманов стосовно цієї особливості українства наголошував, що «по всіх наших країнах стало тепер на однакове: скрізь наші люди zostались майже тільки мужики; скрізь людей наших однаково давить, хоч і не однакове, царство, панство, купецтво й попівство; скрізь мужицькі громади одного бажають, скрізь виявилось однаково, що марні надії на кого-небудь, окрім на самі мужицькі громади. А коли ті громади скрізь у нас однакової породи, живуть поруч, то ясно, що нашим людям найліпше: стати спільно, щоб дійти до свого; щоб жити по своїй волі на своїй землі.»⁹ Подібні погляди висловлював і І.Франко у дослідженні «Панщина та її скасування 1848 р. в Галичині», в якій розглядає питання соціального складу української нації й робить висновок про те, що саме цей останній значною мірою є залежним від національної цілісності народу як єдиного соціокультурного організму. Зазначаючи, що панщина у Галичині була для українців подвійним лихом – як соціальним, так і національним, він продовжував: «Ми, русини, особливо в Галичині, здавен-давна були хлопська нація. Майже все, що піднеслося понад хлопа, – чи то шляхта, чи міщани, – все те за польських часів зробилося поляком: за Австрії зразу німцем, а пізніше знов поляком. При руській мові, при руській народності лишилися тільки прості чорні хлопи та маловчені сільські священики.»¹⁰ Аналогічні висновки вчений робить і щодо «російської» частини України, де так само селянство лишалося єдиним носієм рідної мови й народної культури¹¹.

Вихід, вважав М.Драгоманов, із такого суспільного становища, в яке потрапив український народ, полягає в тому, що він повинен вибороти собі признання і права – працею культурною та політичною¹². Співзвучною є й позиція І.Франка, який наголошував, що «національний розвій може лежати в тім, щоб ми зпосеред своєї нації витворювали всі ті стани і верстви, що відповідають певним функціям народного життя...»¹³.

Він, як і М.Драгоманов, у культуротворчому процесі провідне місце відводив інтелігенції. Перед освіченими колами Наддніпрянщини, зазначав Іван Якович, «відкриється тепер, при свобідніших формах життя в Росії, величезна дійова задача – витворити з величезної етнічної маси українського народу українську націю, суцільний культурний організм, здібний до самостійного культурного й політичного життя, відпорний на асиміляційну роботу інших націй, звідки б вона не йшла, та при тім податний на присвоювання собі в якнайшвидшім темпі загальнолюдських культурних здобутків, без яких сьгодні жодна нація і жодна хоч і яка сильна держава не може остоятися»¹⁴. Такі погляди І.Франка щодо націотворення пояснюються тим, що Галичина, представником якої був учений, мала свою специфіку у процесі трансформації ідентичностей. Як зазначає Я.Грицак, ніде стара «руська» релігійно протонаціональна ідентичність не була так радикально деконструйована модерною національною (в даному випадку русько-українською) ідентичністю. Ця трансформація ідентичностей та відповідно українського національного руху стала результатом появи тут радикальної політичної

культури, побудованої на запозичених модерних західноєвропейських зразках¹⁵. Такий заклик І.Франка щодо витворення з великої етнічної маси українського народу нації засвідчував розуміння вченим, що процес формування модерної національної ідентичності українців ХІХ ст. відбувався на основі попередніх колективних культурних ідентичностей із урахуванням суб'єктивного фактора – суспільної активності патріотично орієнтованої інтелігенції.

Важливе місце в творчій спадщині обох митців належить сконструйованим ними моделям майбутнього українського народу. Важливість бачення майбутнього нації пояснив іспанський філософ Хосе Ортега-і-Гасет, який стверджував, що «якби нація жила лише сьогодні і минулим, ніхто б не наважився захищати її від небезпек. Твердити протилежне – це блюзнірство або недоумство. Відбувається друге – національне минуле відсвічує свої принади, справжні чи оманливі, у завтрашній день. Ми прагнемо такого майбутнього, в якому б наша нація продовжувала б жити. Тому-то ми й встаємо на її захист, а не тільки через спільності мови, крові та пам'яті. Захищаючись, ми захищаємо наше завтра, а не наше вчора.»¹⁶

Конструюючи майбутнє українського суспільства, М.Драгоманов пов'язував його із запровадженням федерального ладу у Росії. «Я завше був і єсть прихильником автономії українців в формі автономної земської і громад, повітів і країв, в котрій, як я змагався показувати десятком разів, найліпше може виявитись і автономія національна.»¹⁷ Така позиція вченого дозволяє зробити висновки про те, що М.Драгоманов обстоював федералізацію не національну, а по суті політичну¹⁸.

Прогнозуючи майбутнє українства, І.Франко також висловлює думку, дещо подібну до позиції М.Драгоманова щодо союзу вільних спілок: «Може бути, що колись надійде пора консолідування якихсь вільних союзів для досягнення вищих міжнародних цілей. Але це може статися аж тоді, коли всі національні змагання будуть сповнені і коли національні кривди та неволення відійдуть у сферу історичних споминів.»¹⁹ Разом із тим учений зазначав, що подальша доля України цілком залежатиме від того, наскільки вона сама як колективний суб'єкт виявиться дозрілою до «самовладного і самодіяльного» історичного життя. Причому це повинно статися до того, поки так довго підготовлювана «хвиля високого підйому» не затопила Україну, витіснивши її в безвільне й безпродуктивне позаісторичне буття, власне, у національне небуття – існування «в ролі ковадла, на якому різні чужі молоти вибиватимуть свої мелодії, або в ролі крілика, на якому різні прихильники вівісекції будуть доконувати своїх експериментів»²⁰.

Проблема неісторичності або недержавності модерної української нації була у центрі наукової уваги М.Драгоманова та І.Франка. Вона значною мірою зумовлювала їхню історіософську концепцію останньої загалом і філософське осмислення історичної долі України зокрема. Обидва мислителі ствердно відповіли на запитання про суспільний розвиток її у ХІХ ст.: «Чи українці є самостійний народ?», довівши їхню окремішність та неповторну національну ідентичність від «москалів або поляків». Вони закликали активізуватися вітчизняну інтелігенцію до практичної діяльності щодо перетворення українства в історичну націю в умовах, які створила модерна індустріальна доба.

Як бачимо, вченими сформована ціла і послідовна програма становлення на базі етносу – нації українців, що повністю відповідає загальним принципам їхньої історіософії й ґрунтується на глибокому розумінні історичного шляху України. Не помилимося, коли відзначимо неминущу цінність гуманістичної та культуроцентристської програм обох мислителів щодо розбудови української нації. Разом з тим відзначимо, що не слід абсолютизувати культуроцентристську історіософію М.Драгоманова й І.Франка, тим більше протиставляти їх. Суспільнополітична оцінка цих вчених процесу націотворення є самодостатня і цінна. Футурологічне

прогнозування моделі націогенези обома ними адекватно відбиває епоху, в яку вони творили, та розуміння ними особливостей історичного процесу. Вважаємо, що погляди й оцінки М. Драгоманова та І. Франка заслуговують на увагу у всі часи, а проблема порівняльного аналізу їхніх позицій має перспективи для подальшого наукового дослідження.

-
- ¹ Уэбстер Ф. Теории информационного общества. – М., 2004. – С.145.
 - ² Тойнбі А. Дослідження історії. – К., 1995. – С.277.
 - ³ Грицак Я. Пророк у своїй вітчизні. Франко та його суспільство. – К., 2006 – С.30.
 - ⁴ Реєнт О. Україна соборна. – К., 2006. – С.10.
 - ⁵ Там само. – С.11.
 - ⁶ Там само. – С.11–12.
 - ⁷ Лисяк – Рудницький І. Історичні есе. – К., 1994. –Т. 1. – С.159.
 - ⁸ Драгоманов М. Антракт з історії українофільства // Драгоманов М. Вибране. – К., 1991. – С.239.
 - ⁹ Там само. – С.239.
 - ¹⁰ Франко І. Панщина та її скасування 1848 р. в Галичині // Збір. тв.: У 50 -ти т. – К., 1986. – Т.47. – С.108.
 - ¹¹ Мазепа В. Історіософські ідеї Івана Франка // УІЖ. – 2000. – № 3. – С.43.
 - ¹² Драгоманов М. М. Чудацькі думки... // Драгоманов М. Вибране. – К., 1991. – С.539.
 - ¹³ Франко І. Лист до М.Павлика – Т.50. – С.148.
 - ¹⁴ Його ж. Одвертий лист до галицької української молодіжі. – Т. 45. – С.404.
 - ¹⁵ Вказ. праця. – С.435.
 - ¹⁶ Ортега-и-Гассет Х. Восстание масс. – М., 2003. – С.16.
 - ¹⁷ Драгоманов М. Листи на Наддніпрянську Україну. – Літ.-публ. праці. – Т.1. – К., 1970. – С.471.
 - ¹⁸ Політична історія України. ХХ століття. – Т.1. – К., 2002 – 2003. – С.39. Франко І. Поза межами можливого. – С.280.
 - ¹⁹ Франко І. Поза межами можливого. – С.280.
 - ²⁰ Його ж. Одвертий лист до галицької української молодіжі. – С.404.